

Vývoj a vliv tradiční a moderní hudby v každodennosti Kyrgyzů

The development and influence in traditional and modern music on the everyday life of the Kyrgyz people

Miloš Jodas

Asociace pro mezinárodní otázky / Association for International Affairs
Žitná 608/27, 110 00 Praha 1
Email: miljodas@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.7160/KS.2020.150201>

Abstract

The principal aim of this paper is to define Kyrgyz music in Kyrgyzstan ethnomusicology in order to assess whether the traditional Kyrgyz music has an essential impact on the identity of the Kyrgyz people and, if so, how does this impact manifest itself. In order to assess the impacts during research, the author was concerned with the influence of urbanization, globalization on processes related to music, the preference of either traditional or modern music, and how music is perceived in a cross-generational perspective. Furthermore, the thesis focuses on related phenomena including folk music instruments of the Kyrgyz or the Kyrgyz storytellers and musicians, who call themselves *aqyns* and *manaschi*. Additionally, the relationship of the national pride and music or the most common forms of music education of children and adolescents and its financial and spatial availability are being explored and scrutinized. The unifying theme of this thesis is music in everyday life of the Kyrgyz. The analytical part of this research mainly draws on the results of the author's month-long field research from 2018 which took place in various diverse regions of Kyrgyzstan. The research includes a questionnaire, overt participant observation, and semi-structured interviews.

Keywords

Kyrgyzstan, ethnomusicology, music, globalization, folklore, Middle Asia, music education, urbanization

Klíčová slova

Kyrgyzstán, etnomuzikologie, hudba, globalizace, folklór, Střední Asie, hudební výchova, urbanizace

Úvod

Hlavním cílem této studie je etnomuzikologicky definovat kyrgyzskou hudbu v Kyrgyzstánu a zjistit, zda má tradiční kyrgyzská hudba zásadní vliv na identitu Kyrgyzů, případně jak se projevuje. Prostřednictvím tématu, které budí mnohem menší vášně než například politika, lze

popsat množství dalších zajímavých okruhů. Jaký je vliv globalizace na kyrgyzskou hudbu? Upřednostňují místní spíše kyrgyzské nebo ruské autory? A jakou hudbu považují vlastně Kyrgyzové za tradiční? Na tyto a mnohé další otázky dává studie odpovědi.

Výzkumné podcíle se věnují vlivu urbanizace a globalizace na procesy spojené s hudbou, preferenci tradiční či moderní hudby a tomu, jak je hudba vnímána napříč generacemi. Studie se zabývá i souvisejícími fenomény, např. kyrgyzskými národními hudebními nástroji či vypravěči a muzikanty, kteří se nazývají akyni a manasči. V neposlední řadě dochází ke zkoumání vztahu národní hrdosti a hudby, či ke zjištění nejčastější formy hudebního vzdělání dětí a mládeže a její finanční i distanční dostupnosti. Pojícím tématem studie je hudba v každodennosti Kyrgyzů. Praktická část studie vychází zejména z výsledků vlastního měsíčního terénního výzkumu v roce 2018, který probíhal v několika rozdílných oblastech Kyrgyzstánu. Výzkum byl tvořen dotazníkovým šetřením, zúčastněným zjevným pozorováním a polostrukturovanými rozhovory.

„To, co nás k hudbě neustále přitahuje, je její vysoká komunikační hodnota. Je dokonce vyšší než u lidského jazyka. Neboť díky hudbě můžeme vyjádřit, či vyvolat pocity, nálady a představy takovými způsoby, jež jsou pro jazykové a výtvarné možnosti nedostupné.“¹

Hlavním cílem studie je dát odpověď na výzkumnou otázku a podotázky:

Má tradiční kyrgyzská hudba zásadní vliv na identitu Kyrgyzů?

- 1. Jaké jsou regionální zvláštnosti kyrgyzské hudby?*
- 2. Tvoří skupina městského a vesnického obyvatelstva Kyrgyzstánu z etnomuzikologického hlediska homogenní celek?*
- 3. Jaký vliv má globalizace a urbanizace na tradiční kyrgyzskou hudbu?*
- 4. Jaký systém hudebního vzdělávání funguje v Kyrgyzstánu?*

Metodologie

Studie vychází především z výsledků střednědobého terénního výzkumu a materiálu získaného z lokality středoasijské republiky Kyrgyzstán. Důraz byl kladen na kvalitativní metody navazující na sekundární data z internetových zdrojů, tištěné literatury a statistických dat. Pro tuto studii byly použity jak primární, tak sekundární zdroje dat. Primárními zdroji dat se rozumí výsledky vlastního terénního výzkumu v dané lokalitě. Střednědobý výzkum byl

---

¹ JUSTOŇ, Zdeněk. *Hudba přírodních národů*. Liberec: Dauphin, 1996. ISBN 80-901842-4-3., s. 14.

proveden v červnu roku 2018 na území Kyrgyzstánu a trval přesně jeden měsíc. Zatímco kvalitativní, nestandardizovanou použitou technikou jsou nestandardizované rozhovory s respondenty a zúčastněné, skryté i zjevné pozorování, kvantitativní použitou technikou jsou polostandardizované dotazníky. Získávání respondentů probíhalo technikou sněhové koule², za vydatného přispění místních průvodců.

Dotazník byl předem vyhotoven v české verzi a následně rodilými mluvčími přeložen jak do ruské, tak do kyrgyzské verze, pro nejvyšší komfort respondentů. Téměř všechny dotazníky byly respondenty vyplněny přímo během terénního výzkumu, písemně (66). Zhruba 20 % dotazníků bylo vyplněno pomocí techniky sněhové koule tak, že se jeden z respondentů nabídl, že jeho přátelé či rodina mohou dotazníky vyplnit také, a donesl je na místo určení během několika následujících dní. Menšina dotazníků (v řádu jednotek) byla vyplněna elektronicky během výzkumu v Kyrgyzstánu pomocí techniky sněhové koule. Otázky byly jak uzavřené, tak polootevřené. Pro omezené množství získaných dotazníků³ je nelze považovat za plošně aplikovatelné a validní. Z důvodu množství otevřených otázek však slouží k ucelenému přiblížení situace v místě a čase.

Nedílnou součástí výzkumu bylo pozorování, ze kterého byl vypracován každodenní výzkumný deník. Ve většině případů šlo o zjevné zúčastněné pozorování, tedy výzkumník participuje na každodenním životě lidí, které pozoruje, a ti jsou si vědomi toho, že výzkumník není přirozeným členem jejich kolektivu.

Lokace terénního výzkumu

Lokace terénního výzkumu byly vybrány tak, aby se zajistila co nejvyšší míra zachycení variability celého Kyrgyzstánu. Byl kladen důraz pro zaznamenání situace jak na venkově, tak v největších sídelních centrech jako je hlavní město Biškek a „hlavní město jihu“, Oš. Z časových důvodů nedošlo k porovnání všech regionů Kyrgyzstánu, ale pouze vybraných, které se svým charakterem liší od ostatních a mají z hlediska výzkumu zajímavější výpovědní hodnotu. Primární místa sběru dat pro výzkum je hlavní město Biškek (bezkonkurenčně nejlidnatější město, s cca devíti sty tisíci obyvateli), Oš (druhé největší město s cca. dvěma sty tisíci obyvateli) a severovýchodní město Karakol (čtvrté největší město se zhruba sedmdesáti tisíci obyvateli. Tato tři centra tedy tvoří základ pro vzájemnou komparaci. Nejsou uvedeny všechny lokality, jelikož mnoho respondentů nebylo přímo residenty daných měst či

---

² Jedná se též o tzv. řetězový či referenční výběr, během kterého je nový vzorek nominován respondenty, kteří sami již ve výběrovém vzorku jsou.

³ Celkové číslo alespoň částečně vyplněných dotazníků je 66.

oblastí, nebo pouze uvedli, že jsou z vesnice, kterou už ale dále nespécifikovali. Mnoho respondentů se také do měst přestěhovalo, ale svůj původ vidí mimo město. Velký počet respondentů byl osloven během cest po Kyrgyzstánu také mimo hlavní vyznačená centra výzkumu (Batken, Sary-Čelek a další nespécifikované vesnické oblasti).

Polostrukturované rozhovory

Polostrukturované rozhovory probíhaly primárně s narátory, kteří ovládají anglický jazyk, u ostatních pak v doprovodu překladatele z ruštiny či kyrgyzštiny.

Z důvodu neochoty narátorů pořizovat z rozhovorů video- nebo audiozáznam jsou veškeré získané informace zaznamenány ve výzkumném deníku. Poznámky byly zapisovány během či bezprostředně po skončení rozhovoru. V jednom případě narátor rovnou uvedl, že zcela odmítá, aby rozhovor s ním byl pro práci použit, i pod pseudonymem.

Zhruba polovina respondentů má probíhající či dokončené vysokoškolské vzdělání. Tento jev lze připisovat enormnímu zvýšení počtu vysokých škol, jak soukromých, tak veřejných. Jako v mnoha jiných zemích bývalého východního bloku, resp. Sovětského svazu, k tomuto jevu docházelo či dále dochází po přechodu na tržní ekonomiku. Na místě je zdůraznit, že vyšší počet vysokých škol nutně neznamená nárůst vzdělanosti, často je to spíše naopak a vedete k všeobecné devalvaci vysokoškolského vzdělání. Nejmarkantnější je tato situace v Biškeku, kde je v roce 2019 celkem 49 vysokých škol. V celém Kyrgyzstánu je v roce 2019 dohromady 64 vysokých škol⁴. V roce vyhlášení nezávislosti, tedy 1991 jich bylo pouze 12. V roce 2019 pak 45 %–55 % středoškolsky vzdělaných obyvatel pokračovalo ve vysokoškolském studiu. Kromě počtu vysokých škol se zvýšil i počet vysokoškolských studentů, v akademickém roce 2018/2019 na zhruba 223 tisíc.⁵

Stručná charakteristika a historie Kyrgyzstánu

Kyrgyzstán je hornatou zemí regionu Střední Asie, hospodářsky orientovanou nejvíce na primér (hlavně těžba nerostů a zemědělství). Jde o parlamentní republiku, v jejímž čele dochází k poměrně častým mimořádným změnám vládní garnitury. Nezávislost na Sovětském svazu získal Kyrgyzstán v roce 1991. Po rychlé implementaci tržních reforem se stal

⁴ KANTORO, Aigul. *Does the Large Number of Universities in Kyrgyzstan Reflect the Quality of Higher Education?* Central Asian Bureau for Analytical Reporting [online]. 2019 [cit. 2019-10-26]. Dostupné z: <https://cabar.asia/en/is-the-large-number-of-universities-in-kyrgyzstan-reflect-the-quality-of-higher-education/>

⁵ *Education and Culture: Dynamic tables*. [online] National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic, 2019. [cit. 2019-10-26]. Dostupné z: <http://www.stat.kg/ru/statistics/obrazovanie/>

Kyrgyzstán první zemí náležící do SNS⁶, která v roce 1998 vstoupila do WTO. V zemi je státním jazykem kyrgyzština a oficiálním jazykem ruština, oba jazyky jsou si rovnocenné. V roce 2019 v Kyrgyzstánu žije cca. 6,4 mil. obyvatel. Většinu obyvatelstva tvoří Kyrgyzové (73,3 %) následovaní Uzbeky (14,7 %) a Rusy (5,6 %)⁷.

Kyrgyzské obyvatelstvo se historicky zabývalo pastevečtvím na úrodných pastvinách a žilo kočovným životem. Na začátku 18. století na území dnešních středoasijských republik vznikl Kokandský chanát. Kokandský chanát postupně prochází krizí v důsledku vnitřní nestability, kdy eskalují různé bojůvky, ale i povstání. Od poloviny 19. století v oblasti Střední Asie začíná působit nový hráč, carské Rusko. Mnoho rodů z bezpečnostních důvodů postupně samo žádalo ruského cara o poddanství, a tak v 60. letech 19. století ovládalo Rusko již většinu Kokandského chanátu. Zbytek území, který nepřešel pod ruskou správu dobrovolně, byl definitivně dobyt roku 1876⁸. Rodové a kmenové uspořádání si v určitých oblastech uchovalo svůj vliv dokonce i během éry Sovětského svazu.

Sovětské období se nese jak v duchu velké modernizace, tak násilné kolektivizace a kulturních reforem. Od roku 1936 do roku 1991 existovala na území dnešního Kyrgyzstánu Kyrgyzská sovětská socialistická republika. Ruské obyvatelstvo v něm tvořilo elitu, a to zejména politickou. Teprve po roce 2000 získalo kyrgyzské obyvatelstvo v Kyrgyzstánu většinu, vlivem odlivu ruského obyvatelstva. V postsovětské éře je znatelný důraz na hledání národní identity. Proces se dá do jisté míry přirovnat k procesu národního obrození. Jednoznačně největším hrdinou je Manas, bájný sjednotitel Kyrgyzů⁹.

Kyrgyzská hudba

Hudba v Kyrgyzstánu a její tradice úzce souvisí s původně kočovným způsobem života kyrgyzských obyvatel. Různé písně a zkazky se spolu s částmi eposu Manas předávaly z generace na generaci. V pozdějším období dějin Kyrgyzstánu, za období carského a sovětského Ruska, je zásadní ruský vliv na kyrgyzskou hudbu, zejména působení nových žánrů, ale i vážné hudby. Vliv Sovětského svazu je dodnes patrný zejména na střední a starší

⁶ SNS – Společenství nezávislých států zahrnuje 9 z 15 bývalých svazových republik SSSR.

⁷ Kyrgyzstán: Základní charakteristika teritoria, ekonomický přehled. *Bussinesinfo.cz* [online]. Praha: CzechTrade, 2019, 24. 5. 2019. Dostupné z: <https://www.businessinfo.cz/cs/clanky/kyrgyzstan-zakladni-charakteristika-teritoria-17623.html>, [cit. 2019-10-11].

⁸ KOKAISL, Petr a Amirbek USMANOV. *Dějiny Kyrgyzstánu očima pamětníků: 1917-1938*. Praha: Nostalgie, 2012. ISBN 978-80-905365-0-0.

⁹ KOKAISL, Petr et al. *Kyrgyzstán a Kyrgyzové: Kyrgyzstan i kyrgyzy*. V Plzni: Západočeská univerzita, 2008. ISBN 978-80-7043-772-8.

generaci, která si mnohdy pamatuje např. sovětský hudební hit z roku 1973 od skupiny Samocvěty *Moje adresa je Sovětský svaz*¹⁰.

V Kyrgyzstánu existuje celá řada jedinečných hudebních nástrojů, původních či těch, které mají své kořeny v jiných státech Střední Asie. Jmenovitě např. *kyl kyjak* (strunný nástroj, na který se hraje lukem, mnohdy i ze hřbetu koně, v Kazachstánu zvaný *kobyz*), *sybyzgy* (kazašská či kyrgyzská flétna, která je spíše sólovým nástrojem), *čopo čor* (hliněná malá flétna z jižního Kyrgyzstánu, která byla používána v hustých lesích jako signalizační, často používaná jako dětská hračka) nebo *brumle* (jeden z nejstarších nástrojů s nejasným, nejspíše asijským původem, patřící do kategorie idiofonů). Jednoznačně největší prestiži se dodnes těší tradiční kyrgyzský strunný nástroj *komuz*, o kterém bude řeč v následující části. Dále dojde k popisu a vysvětlení rozdílů dvou profesí úzce spjatých s hudbou – akynů a manasči.

Komuz. Když se řekne kyrgyzská hudba, asi nejvíc signifikantní je hudební nástroj zvaný komuz. V Kyrgyzstánu samozřejmě existuje celá řada tradičních hudebních nástrojů, kterým by mohl být věnován adekvátní prostor. Drtivá většina respondentů však identifikovala právě komuz jako to, co je napadne, když se řekne tradiční kyrgyzská hudba a spojovala ho i s určitou mírou národní hrdosti. Dokladem je například to, že během Světových nomádských her¹¹ 2016 v kyrgyzském městě Čolpon-Ata byla provedena skladba Maš Botoj jedním tisícem hráčů na komuz, kteří hráli dohromady pod širým nebem.

Jde o dřevěný třístrunný nástroj, jehož hlava a krk jsou vyrobeny z jednoho kusu. Komuz může být vyhotoven od té nejjednodušší podoby, která zcela postrádá zdobení až po cenné umělecké dílo. Používá se jednak jako doprovodný nástroj (např. ke zpěvu či v ansámblovém hraní) nebo jako nástroj sólový. Způsob hry je velmi všestranný, schopný hráč na komuz dokáže vystoupení spojit s efektní vizuální podívanou, různě si ho přehazovat a vytvořit z něj i perkusní doprovod. Komuzči, jak se může nazývat hráč na komuz, hraje většinou vsedě, výjimečně vestoje.

Existuje množství legend, které se zabírají vznikem komuzu – jedna z nich říká, že komuz byl poprvé vyroben dávným lovcem Kambarem, který se stal také prvním komuzčí. Často bývá vyroben z meruňkového dřeva, občas z ořechu. Do 20. století se používala místo

¹⁰ V refrénu je kladen důraz na jednotnost sovětského národa – *moje adresa není dům ani ulice, moje adresa je Sovětský svaz*. Píseň ke shlédnutí zde: <https://www.youtube.com/watch?v=3CeBtpC4eds>

¹¹ Světové nomádské hry se konají od roku 2014 jednou za dva roky, zejména státy Střední Asie v nich soutěží v tradičních sportovních hrách tohoto regionu. Součástí her je i bohatý kulturní program.

strun ovčí střeva, později se přešlo k průmyslově vyráběným kovovým strunám¹². Velikost komuzu záleží na individuální lokální tradici nebo na tvůrci, většinou se však pohybuje v rozmezí: délka nástroje 85-90 cm a šířka 20 cm. Komuz byl vyobrazen i na bankovce s nominální hodnotou jeden som, z roku 1999, spolu s významným kyrgyzským skladatelem Abdylasem Maldybayevem.

Dnes je hra na komuz vyučována ve všech 87 státních hudebních školách. Spolu s moderním stylem výuky se stejně tak znovuobjevují staré metody výuky ve vztahu mistr-učeň. Kolem každého významného hráče na komuz, který dosáhl určitého mistrovství, se vytvoří určitý počet učedníků. Mistr nevysvětluje pouze technickou stránku hry, ale klade důraz i na sdělení původu a významu jednotlivých písní a ukáže rozdíl v interpretaci jednotlivých písní podle různých mistrů¹³.

Akyn. Důležitá jsou v tomto ohledu dvě jména, totiž *akyn* a *manasči*. Pojd'me si nejprve představit prvního z nich. Akyn je lidový hudebník, jehož vystoupení má spíše charakter koncertu, který může být do značné míry založen i na vlastní písňové tvorbě. Akyni cestují, hrají na různých místech a jejich vystoupení mohou mít do značené míry i politický charakter. V předsovětské éře také jejich díla odrážela stav společnosti, lidské myšlenky a emoce, a byli do značné míry hlasem společnosti. Hlavním rozdílem mezi akynem a manasči je to, že manasči během svého vystoupení předávají pouze pasáže z eposu Manas. Akyn má mnohem širší pole působnosti a píše a předvádí své vlastní písně a básně.

¹² *Stringed instruments*. [online]. Wisco, 2007 [cit. 2019-10-19]. Dostupné z: <https://www.kyrgyzjer.com/en/kg/section27/section253/3207.html>

¹³ Komuz teaching methods in formal and informal systems in kyrgyzstan. *Intangible Cultural Heritage Courier of Asia and the Pacific* [online]. 95 Seohak-ro, Wansan-gu, Jeonju, Jeollabuk-do 55101 Republic of Korea: ICHCAP, (Volume 33) [cit. 2019-10-20]. Dostupné z: <https://ichcourier.ichcap.org/article/komuz-teaching-methods-in-formal-and-informal-systems-in-kyrgyzstan/>

Bezesporu nejznámějším kyrgyzským akynem je Toktogul Satylganov. Je po něm pojmenováno město Toktogul na západě země a o jeho důležitosti svědčí to, že je vyobrazen na bankovce s nominální hodnotou sto somů. Slavný akyn, známý prostě jako Toktogul, byl ve dvanácti letech poslán do služeb místního krutého baje (feudála), což do velké míry ovlivnilo jeho budoucí tvorbu¹⁴. Jeho tvorba byla protestem proti bezděčné existenci a absenci práv. Proslaven je tvorbou mnoha satirických, filosofických a lyrických písní, které jsou v Kyrgyzstánu dodnes známy. Po Toktogulově účasti v Andižanské rebelii v roce 1898 byl nejprve odsouzen k smrti, ale později byl rozsudek zmírněn k sedmi letům vyhnanství na Sibiři. Tam potkal Toktogul mnoho ruských revolucionářů, kteří byli odsouzeni ke stejnému osudu, což velmi inspirovalo jeho tvorbu. S pomocí ruských přátel se mu podařilo uprchnout a navrátit se zpět do vlasti, což bylo další velké téma jeho písní. V mnoha z nich předpověděl pád carského Ruska. V pozdějších letech se ukázal jako bojovník za práva chudých, pracujících a vítal Říjnovou revoluci. Toho později využila sovětská propaganda zejména v interpretaci jeho předsovětské tvorby, která byla identifikována jako popis třídního boje navzdory tomu, že moderní interpretace se přiklání spíše k inspiraci klanovou rivalitou¹⁵.

Manas a manasči. Manasči jsou profesionální interpreti, kteří se zaměřují na předávání příběhů z nejvýznamnějšího kyrgyzského eposu Manas. Vyprávění příběhu z eposu probíhá formou recitativu¹⁶ a to zásadně *a capella*. Příběhy předávali manasči pouze orálně, nikdo nic nezapisoval. Celé umění je samozřejmě spjata i s určitou mírou improvizace. Samotný proces učení není příliš jasný. Manasči tvrdí, že nedochází k žádnému memorování příběhů, ale spíše mají vidiny, během kterých příběhy Manase sami prožijí. Hrdinové eposu přijdou za manasčím a dají mu své požehnání šířit tyto epické příběhy dále mezi obyvatele. Tyto živé

¹⁴ Toktogul Satilganov (1864 – 1933). Kyrgyzmusic.com [online]. Frequency Glide, 2002 [cit. 2019-10-19]. Dostupné z: <http://www.kyrgyzmusic.com/satilganov.html>

¹⁵ Toktogul Satylganov (1864 – 1933). Kyrgyzjer.com [online]. Wisco, 2007 [cit. 2019-10-19]. Dostupné z: <https://www.kyrgyzjer.com/en/kg/section27/section253/3207.html>

¹⁶ Jedná se o styl zpěvu, při kterém interpret imituje běžnou mluvu, objevuje se hojně např. v operách.

sny či vidiny se mohou odehrávat například i během nemocí. Manasči se těší všeobecné úctě a mohou se během recitace dostat i do transu¹⁷. Nasnadě je paralela s rituály přírodních národů:

*„Mnohé z těchto recitací jsou samy o sobě hudební formou, jiné jsou nemyslitelné bez hudebního doprovodu za sólového nebo chórového zpěvu a v mnoha případech jsou obrovským divadelním představením, jehož choreografie předčí všechno, co si my – tvůrci i spotřebitelé – pod tím dovedeme představit.“*¹⁸

Umění být dobrým manasči se často trénuje již od útlého dětství. Nejmladším manasči může být i pět let. O vlivu rytmu a melodie na lidský hlas zmiňuje Zdeněk Justoň následovně:

*„I když souhlasíme s tím, že pohyb a zvuk byly u samého zrodu hudby, že pohybová projekce musela být nezbytným impulsem k tvorbě zvukových efektů, musíme uznat, že artikulovaný jazyk mohl ovlivnit následný vývoj hudby. Vždyť rytmus a melodie vlastního lidského slova mohly vést přímo k hudebnímu ztvárnění.“*¹⁹

Samotný epos Manas, který je například dvacetkrát delší než Homérova Odyssea, a tvoří ho na 500 000 řádků²⁰ (pozn.: údaje se značně liší, lze dohledat i zmínky o jednom milionu řádků), líčí sjednocení kyrgyzského lidu, boj s mnoha nepřáteli (např. Číňany) a kyrgyzskou cestu za svobodou. Hlavní roli v něm má bájný hrdina Manas, který bojuje jak s reálnými, tak mytickými nepřáteli. Epos je od roku 2013 zapsán do seznamu mistrovských děl ústního a nehmotného dědictví lidstva UNESCO. Kromě jiného epos líčí i výjevy ze všedního života, kyrgyzské tradice, zvyklosti nebo festivaly. Manas je tak cenným historickým exkurzem do kyrgyzské minulosti²¹. Navzdory tomu, že epos je přes tisíc let starý, do psané formy byl převeden až v 19. století. Nejvíce podle slavného manasči Sajakbajeva Karalajeva, kterého můžeme nalézt na pětisetřicetkové bankovce.

¹⁷ Manaschi

Kyrgyzfilms 1965, dir. Bolotbek Shamshiev (Манасчи кыргызфильм 1965, реж. Болотбек Шамшиев).

Youtube [online]. 10. 1. 2017 [cit. 2019-10-15]. Dostupné z:

<https://www.youtube.com/watch?v=kXjB5gGKdCs> kanál uživatele Paolo Dillies.

¹⁸ JUSTOŇ, Zdeněk. *Hudba přírodních národů*. Liberec: Dauphin, 1996. ISBN 80-901842-4-3., s. 14

¹⁹ JUSTOŇ, Zdeněk. *Hudba přírodních národů*. Liberec: Dauphin, 1996. ISBN 80-901842-4-3., s. 14

²⁰ The Manas epos. Bars International [online]. 72000 Sadyrbaev Str, 28a, Bishkek, Kyrgyz Republic:

Adicom.kg, 2019 [cit. 2019-10-15]. Dostupné z: <http://bars.kg/the-manas-epos/>

²¹ *Epic of Manas as national identity of kyrgyz people. Intangible Cultural Heritage Courier of Asia and the Pacific*. [online] 95 Seohak-ro, Wansan-gu, Jeonju, Jeollabuk-do 55101 Republic of Korea: ICHCAP, (Volume 22) [cit. 2019-10-20]. Dostupné z: <https://ichcourier.ichcap.org/article/epic-of-manas-as-national-identity-of-kyrgyz-people/>

Manas byl chrabým vzorem hrdosti, patriotismu a upřímnosti, jde o vysoce váženou morální autoritu. Ačkoliv v Kyrgyzstánu je po něm pojmenováno mnoho míst, ulic a má mnoho soch, nejsou přesvědčivé důkazy, že tato postava skutečně existovala. V kyrgyzském prostředí lze do značné míry hovořit o obsesi Manasem. Největší letiště v zemi, v hlavním městě Biškeku, nese název Manas International Airport a operují na něm mj. aerolinky Air Manas... Manas je dodnes synonymem národní identity.

Kvalitativní syntéza výsledků dotazníkového šetření

V následujících oddílech jsou otázky rozděleny do příslušných sekcí, které reflektují původní zadání výzkumných otázek a podotázek. Jsou zde komplexně vyhodnoceny a interpretovány a stěžejní závěry jsou shrnuty v jednotlivých resumé na konci každé části.

Hudba v každodennosti Kyrgyzů

Na dotaz, jaký vliv má hudba v každodennosti Kyrgyzů odpověděla drtivá většina respondentů tím, že zastává buď zcela zásadní, nebo zásadní postavení v jejich životě. Zcela zásadní přitom znamená, že jsou díky ní např. šťastní, jde o profesionální hudebníky, mají s ní spojeny vzpomínky na dětství nebo je to pro ně důležitá součást obřadů atd. Zásadní je to, že hudbu rádi poslouchají, vždy když je to možné nebo rádi chodí na koncerty či hudební vystoupení nebo s ní mají spojené hezké momenty. Pouze zhruba pětina tázaných otázku vynechala nebo uvedla, že nevnímá zásadní roli hudby v jejich životě.

Vesměs totožný, velmi vysoký počet respondentů (zhruba čtyři pětiny, jako v první otázce) uvedl, že poslouchá hudbu při každodenních činnostech. Zbytek odpověděl tak, že hudbu při každodenních činnostech naopak neposlouchá a několik jedinců otázku vynechalo. Takový výsledek můžeme připisovat rozmachu moderních technologií, díky kterému je dostupnost hudby prakticky neomezená. Zatímco dříve byli posluchači odkázáni na kočovné manasči nebo akyny, dnes mohou často online vyhledávat své oblíbené interprety.

„Hudbu poslouchám každý den v práci, se studenty, které učím na housle.“
(pedagožka konzervatoře, 60 let, Biškek)

Při zjišťování okolností poslechu hudby v každodennosti Kyrgyzů už tak jednoznačných výsledků dosaženo nebylo. Přesto lze říct, že majoritní podíl respondentů se shodl v tom, že hudbu poslouchá buď vždy a všude nebo kdykoliv během volného času. Je to často spojeno s emocemi, které mohou být jak pozitivní, tak negativní. Další možností, kdy poslouchat hudbu je během cestování, zejména v autě nebo při domácích pracích.

„Hudbu poslouchám při odpočinku, pro inspiraci a motivaci.“ (chlapec z Karakolu, 17 let)

Další otázka se týkala nejdůležitější písně. Odpovědi byly vysoce diverzifikované a často se shodovaly pouze v jednom – na písni od Mirbeka Atabekova s názvem Muras²² (lze volně přeložit jako dědictví). Na serveru YouTube má videoklip, jehož premiéra proběhla v roce 2018, po jednom roce zhruba 7,7 milionu shlédnutí. Videoklip sklízí množství pozitivní kritiky zejména důsledkem kvalitního zpracování animovaného videa dvěma mladými umělci Šahnazarem Borbojevem a Tilekem Asekovem. Tvůrčí duo si jako inspiraci vybralo epos Manas, kyrgyzské filmy a dílo Čingize Ajtmatova, slavného kyrgyzského spisovatele a představitele magického realismu.

„Kontaktoval nás manažer Mirbeka Atabekova a nabídl nám možnost vytvořit pro něj videoklip. My jsme samozřejmě souhlasili. Pracoval jsem se svým kamarádem Tilekem. Udělali jsme to nejlepší, co bylo v našich silách, a doufáme, že naše budoucí tvorba bude mít podobný mediální dopad,“ dodává jeden z tvůrčí dvojice, Šahnazar Borbojev²³.

Tento na kyrgyzské poměry velký úspěch lze interpretovat mnoha proměnnými a nejspíš jde o souhru více činitelů. Jednak je to kvalitní hudba oblíbeného kyrgyzského interpreta, dále jde o vlastenecké video zobrazující mnoho odkazů na kyrgyzskou historii a tradice. Vidíme kyrgyzskou vlajku, jurty, koně, či orly. Videoklip aspiruje na mezinárodní rozšíření už tím, že úvodní část videa s informacemi o interpretech je napsaná latinkou²⁴. Forma videa je velmi dynamická. Časté jsou výjevy z bitev, na konci videoklipu je dlouhý záběr na koně běžícího tryskem kyrgyzskými horami a celé video končí siluetou kyrgyzských hor v komuzu.

„Když zpěvák zpívá o naší zemi, motivuje mne to něco pro naši zem udělat.“ (muž z Oše, 22 let)

²² Odkaz na shlédnutí videa s anglickými titulky je: <https://www.youtube.com/watch?v=7ALPIons9NU>

²³ *Two students depict Kyrgyz heritage in animated music video.* [online] AKIpress. [cit. 2019-10-26]. Dostupné z: <https://m.akipress.com/video:816/>

²⁴ Kyrgyzština je západoturkický jazyk (konkrétně kypčacká větve), jehož forma zápisu prošla mnoha změnami. Nejprve se zapisovala starými tureckými runami, pak arabským písmem, za éry SSSR na krátký čas latinkou a nakonec cyrilicí. Přestože existují úvahy o návratu k latince, nezdá se příliš pravděpodobné, že by se takové změny začaly dít v nejbližším horizontu.

Předposlední otázka z kategorie hudba v každodennosti Kyrgyzů se týkala toho, jak přímo ovlivňuje kyrgyzská hudba život Kyrgyzů. Dvě třetiny respondentů se k této otázce postavily tak, že hudba kladně ovlivňuje jejich život, a to v různé míře. Od stručných odpovědí, že má dobrý vliv až po ty, že s poslechem hudby cítí respondent hrdost na svůj národ nebo že se rozpomínají na své dětství. Velmi často byl hudbě přisuzován uklidňující efekt nebo možnost rozpomenout se na dětství. Je to dokladem toho, že hudba má velmi často asociační vliv na důležité životní etapy, které během ní nastaly. Jedním ze zajímavých přirovnání bylo to, že hudba ovlivňuje život pozitivně, jako barva kreslení. Zbylá třetina otázku buď vynechala či odpověděla, že neovlivňuje.

„Hudba ulevuje od stresu, únavy a přidává víc vzpomínek o minulosti.“ (žena z Biškeku, 46 let)

V rámci studia hudební každodennosti se nabízí otázka, zda a při jakých příležitostech Kyrgyzové aktivně provozují hudbu (zpěvem či hrou na nástroje). Zde byly odpovědi vyrovnané. Polovina respondentů odpověděla že na žádný nástroj nehraje ani nezpívá, druhá polovina byla však v této oblasti velmi aktivní. Určitá část cvičí aktivně denně, jelikož hudbu studují na profesionální úrovni (např. učitelé na hudebních školách a konzervatořích). S tím souvisí hraní např. na svatbách nebo během svátků. Zbytek si rád zpívá sám pro sebe, podle nálady a času. Překvapivých výsledků tak v této kategorii nebylo dosaženo, pouze počet aktivních muzikantů amatérů či profesionálů byl překvapivě vysoký. Lze to přisuzovat popularitě tradičních kyrgyzských nástrojů a hudbě vůbec.

Resumé. Přesvědčivá většina respondentů považuje hudbu za součást každodenního života a hodnotí pozitivně její vliv na svůj život. Velká část z nich hudbu sama aktivně provozuje, ať už na profesionální či amatérské úrovni. Okolnosti poslechu hudby se nijak zásadně neliší od těch v našich evropských podmínkách²⁵, patří k nim každodenní činnosti a často je spojena s emočními prožitky či cestováním. Mezi jednu z nejoblíbenějších písní současnosti patří píseň Muras, která oslavuje kyrgyzský odkaz k historii, přírodě a heroickým činům Kyrgyzů.

²⁵ Forma poslechu je různorodá, stejně jako v Kyrgyzstánu někteří potřebují na poslech hudby vyhrazený čas, jiní ji mají jako podkres během všedních činností. Hudební historik a profesor z Yaleovy univerzity Craig Wright k tomu říká: „*Poslouchání hudby není pouze aktivita, jejímž cílem je relaxace. Hudba by měla být konzumována aktivně a měla by být činností za odměnu.*“ (Zdroj: Jak poslouchat hudbu? Naučí vás to online kurz Yaleovy univerzity. Rádio Wave [online]. 2017 [cit. 2019-11-23]. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/jak-poslouchat-hudbu-nauci-vas-online-kurz-yaleovy-univerzity-5981900>).

Vliv hudby na národní hrdost Kyrgyzů

Druhá kapitola se věnuje zejména hlavní výzkumné otázce, totiž vlivu tradiční kyrgyzské hudby na identitu Kyrgyzů. Jelikož některé otázky výzkumu se přímo týkaly pocitu národní hrdosti Kyrgyzů ve spojitosti s hudbou a jiné se tohoto tématu dotýkaly okrajově, došlo k vytvoření samostatné podkapitoly. Kyrgyzská hudba často vyvolává v Kyrgyzech vlastenecké asociace. Při otázce, co respondenty napadne, když se řekne kyrgyzská hudba, jasně vede jako společný jmenovatel komuz, který se vybaví na prvním místě celé třetině respondentů. Polovinu dotazovaných potom spojuje pocit národní hrdosti. Zajímavostí je, jak často se najednou hovoří o *mém* či *našem* národu, *mojí* zemi atd., což umocňuje blízký až niterní vztah s Kyrgyzstánem. Další asociační kategorie jsou kyrgyzská příroda (zejména hory), folklor a historie.

Pokud jde o upřednostňování domácí hudební scény před zahraniční, kladně se k této otázce vyjádřila nadpoloviční většina respondentů. Pětině lidí, zejména z měst, na původu písní nesejde, další pětina, opět z města, neupřednostňuje kyrgyzskou hudbu před zahraniční. Zbytek se nevyjádřil.

Související otázka je výběr jazyku písně. Jelikož Kyrgyzstán je republika, kde panuje oficiální dvojjazyčnost, zaměřil se výzkum na preference toho či onoho jazyka. Zde panuje relativní vyrovnanost názorů. Liberální polovina respondentů nevidí problém v tom považovat za kyrgyzskou píseň i tu, která je v ruštině. Pro většinu lidí, kteří takto odpověděli, má hudba zásadní vliv. Druhá, konzervativní polovina tuto možnost odmítá a jako kyrgyzskou píseň v ruštině rozhodně nepovažuje. Zajímavostí je, že více než dvě třetiny respondentů, kteří ruskou píseň za kyrgyzskou nepovažují, vyplňovalo dotazník v ruském jazyce. Nerozhodní či ti, kteří nechali otázku bez odpovědi, tvořili menšinu v řádu jednotek. Zájem o tuto otázku lze připisovat tomu, jak úzce v kyrgyzských očích hudba souvisí s hledáním národní identity a utvrzování se v ní.

„Za kyrgyzskou píseň považuji i tu, která je v ruštině. Musí být však o naší zemi.“
(žena z Oše, 18 let)

Pokud předchozí otázka týkající se jazyka byla málo jednoznačná, poslední otázka v kapitole Vliv hudby na národní hrdost Kyrgyzů hovoří jednoznačně. Na otázku *„Jste více hrdí a pyšní na Kyrgyzstán a Kyrgyzy, když posloucháte kyrgyzskou muziku?“* kladně zodpověděla drtivá většina respondentů. Naopak váhavé či odmítavé stanovisko zaujímají pouze jednotky dotazovaných. Svědčí to tedy o jasné korelaci mezi hudbou a národní identitou v uvažování Kyrgyzů.

Resumé. Kyrgyzové mají silné asociační tendence ve vztahu hudba – kyrgyzský národ. Velká většina cítí hrdost, která přerůstá až k osobnímu vztahu k vlasti, historii a kultuře. Pokud jde o preference ve výběru jazyka písní, nedochází k jednoznačnému upřednostnění. Více než polovina dotazovaných, která odpověděla, že píseň v ruštině za kyrgyzskou rozhodně nepovažuje, vyplňovala dotazník v ruském jazyce.

Rozdíly a podobnosti kyrgyzské hudby

Dvě výzkumné podotázky (Jaké jsou regionální zvláštnosti kyrgyzské hudby? Tvoří skupina městského a vesnického obyvatelstva Kyrgyzstánu z etnomuzikologického hlediska homogenní celek?) lze sloučit do jedné kapitoly, jelikož dochází k mnoha podobnostem ve výpovědích respondentů. Jako v dalších kapitolách dojde k jejich vyhodnocení a interpretaci.

Dle konzultací, které proběhly elektronicky před výzkumem s maďarským etnomuzikologem Jánosem Siposem²⁶, je současná kyrgyzská hudba překvapivě homogenní s výjimkou jižního města Oš. Za pravdu mu pak dávají odpovědi výzkumu. Na otázku, zda se liší hudba v různých oblastech Kyrgyzstánu, odpovídají respondenti vesměs tak, že neliší, a to konkrétně celé dvě třetiny. Když už dojde k názoru, že se hudba liší dle regionu, respondenti většinou nejsou schopni popsat, jak. Dva hlavní názorové tábory, které jsou schopny jmenovat konkrétní jevy, připisují rozdílnost jednak rozdílným dialektům v zemi a jednak vlivu jižního souseda – Uzbekistánu²⁷. Krajním názorem je nerozlišovat rozdíly v hudbě na úrovni států a vytvořit z ruské, kyrgyzské, uzbecké a kazašské hudby homogenní celek. Takový názor byl zmíněn velmi okrajově a je přinejmenším neopodstatněný, jelikož ruská hudba čerpá z nepopsatelně větší historické tradice a z vysoce prestižních hudebních škol. Pojem ruská škola je v hudbě všeobecně známým.

„Existují určité motivy, melodie a kulturní vlivy, například na jihu má hudba uzbecký motiv!“ (žena z Karakolu, 27 let)

Ve snaze zjistit, jaké rozdíly v hudbě v Kyrgyzstánu panují, zaměřila se jedna otázka výzkumu na rozdíly mezi městskými a venkovskými oblastmi. Menší polovina respondentů se domnívá, že v hudbě není rozdíl. Většina Kyrgyzů zastávající tento názor pochází z města.

²⁶ János Sipos prováděl rozsáhlé výzkumy v oblasti Střední Asie, včetně Kyrgyzstánu. Sipos mimo jiné zmiňuje to, že i ve vesnicích je znát vliv urbanizace spolu s globalizací, a to na příkladu vesnického obyvatelstva, které hovoří rusky. U těchto Kyrgyzů dochází ke zpěvu ruských melodií místo tradičních, v kyrgyzštině.

²⁷ Pokud jde o region Střední Asie, co se týče hudby, Uzbekistán je často vnímám jako nejodlišnější země. Hudba v Uzbekistánu má velmi dlouhou historii, složité rytmy a melodie a je podobná té na Středním východě. V Uzbekistánu existuje velké množství původních hudebních nástrojů.

Lidé z vesnice naopak zastávají názor, že ve městech se poslouchá hudba zahraniční a že je upřednostňována před tou tradiční a že se hudba obecně poslouchá méně často.

„Ve vesnicích se více poslouchá etno a folk, ve městech to jsou ruské nebo zahraniční písně.“ (muž z vesnice, 57 let)

Nicméně lidé žijící ve městech dávají často svým kolegům z vesnic za pravdu v tom, kde se poslouchá tradiční hudba. Ve vesnicích podle obyvatel měst žijí větší patrioti, kteří častěji poslouchají klasickou, míněno v této rovině tradiční kyrgyzskou hudbu, která je lyričtější než hudba moderní. Rovněž interpretace tradiční hudby ve vesnicích je prováděna díky tradičním kyrgyzským hudebním nástrojům.

Ve městech je s měnícím se globálním životním stylem tendence, aby i hudba byla moderní (např. hip hop), západní nebo alespoň ruská. Rovněž způsob provedení je odlišný. Ve městech se sdružují muzikanti profesionálové, jejichž vystoupení jsou mnohem kvalitnější než ty vesnické, které jsou vesměs amatérské.

„Myslím, že nelze rozdělit hudbu mezi městskou a vesnickou a mezi kyrgyzskou a jiného státu, hudba je pro všechny jedna. Jestli má člověk rád hudbu, tak může poslouchat jakoukoliv, hudba se nedělí.“ (žena z Biškeku, 44 let)

Resumé. Hudba je v Kyrgyzstánu velmi homogenní, k jediným často zmiňovaným rozdílům dochází na jihu Kyrgyzstánu vlivem jižního souseda – Uzbekistánu. Pokud jsou nějaké rozdíly na území Kyrgyzstánu vyhodnoceny jako relevantní, jsou to rozdílné dialekty. Mnohem větší rozdíl je kladen na srovnání mezi městem a vesnicí, kdy ve městech je převažující názor na vliv globalizace jak v otázce preference různých žánrů, tak způsobu interpretace. Vesnice jsou vnímány naopak jako bašty tradice se vším, co s ní souvisí.

Proměny kyrgyzské hudby – tradice vs. modernita

V této kapitole dochází ke zhodnocení třetí výzkumné podotázky, totiž jaký je vliv globalizace a urbanizace na kyrgyzskou hudbu. V rámci globalizace dochází nejen k posunu preferované hudby, ale i k rozdílným způsobům provozování či poslechu hudby. Vliv globalizace může být vcelku logicky zaměněn za prostý vývoj. S pojmem globalizace úzce souvisí vymezování se vůči modernitě, a naopak vyzývání tradicionalismu. Na kolik k takovým procesům dochází, co je ovlivňuje a na kolik jsou relevantní, bude řečeno v následující kapitole.

„Časy se mění, hudba se také mění, což je přirozené, ale pro starší generaci je těžší zvyknout si na novou hudbu.“ (žena z Oše, 65 let)

Suverénně nejčastější formou poslechu hudby či sledování videoklipů je mobilní telefon. Dle výzkumu, který se konal v Kyrgyzstánu v roce 2018, je Kyrgyzstán druhou nejlevnější zemí na světě, pokud jde o ceny mobilních dat. Jeden gigabyte dat zde vyjde na pouhých \$ 0,27. Naopak zemí, kde jeden gigabyte vychází nejdrážce, je suverénně Zimbabwe, kde zaplatíte \$ 75,2²⁸. Tento fakt má zcela jistě svůj velký podíl na využívání streamovacích forem pro konzumaci hudby.

Otázka však nesměřovala k tomu, v jaké formě je hudba pomocí mobilního telefonu konzumována, nedozvíme se tedy, jestli vedou platformy oblíbené v euroamerickém kulturním prostředí jako je např. Spotify či YouTube Music nebo jestli je na čelních příčkách lokální aplikace nebo poslech hudby offline. Na druhém místě za mobilním telefonem stojí přesvědčivě televize. Není problém naladit např. ruskou hudební stanici MTV, která v Rusku vysílá s přestávkou v roce 2013 již od roku 1998²⁹. Na předposlední příčce se dělí rádio (často jenom autorádio) a živé koncerty. Na posledním místě je samostatně zmíněný počítač či živý poslech studentů ve škole (v případě učitelů hudby).

Kyrgyzská hudba se během mého života zásadně proměnila, dříve byly melodie bohatší a krásnější než teď. (žena z Biškeku, 60 let)

Otázka proměny kyrgyzské hudby v čase úzce souvisí s věkem dotazovaných. Respondenti byli rozděleni na tři kategorie, nejmladší do 30 let, střední od 30 do 50 let a nejstarší, nad 50 let. Odpovědi se nijak markantně neměnily v závislosti na místě života či na dosaženém vzdělání.

U nejmladší kategorie dotazovaných, do 30. roku života, si dvě třetiny dotazovaných myslí, že se hudba změnila. Pětina si myslí, že ne, a zbytek nechal otázku bez odpovědi nebo označil, že jim na tom nezáleží. Panují názory, které proces hodnotí vyloženě pozitivně (hudba se zlepšila, je profesionálnější), ale výjimkou nejsou ani negativní názory (melodie jenom kopírují evropskou hudbu nebo že starší hudba má mnohem větší smysl). Dalším zajímavým fenoménem je rozmach žánru rap a hip-hop, který pozorují někteří mladší respondenti.

V kategorii od 30 do 50 let došlo k jednomyslné shodě na tom, že se hudba zásadně mění – často přitom v negativním slova smyslu. Dochází k předělávání starých písní podle

²⁸ *Kyrgyzstan included in top 3 countries with cheapest mobile traffic in world.* [online] © «24.kg» News Agency. 7. 3. 2019 [cit. 2019-11-03]. Dostupné z: https://24.kg/english/111163_Kyrgyzstan_included_in_top_3_countries_with_cheapest_mobile_traffic_in_world/

²⁹ *Viacom launches fully owned MTV Russia.* [online] Broadband TV News. [cit. 2019-10-28]. Dostupné z: <https://www.broadbandtvnews.com/2013/10/02/viacom-launches-fully-owned-mtv-russia/>

nových, moderních trendů. Někteří respondenti se nebáli použít takových výrazů, jako že jde o písně nesmyslné či přímo estrádu.

Většina respondentů nad 50 let potvrdila, že se hudba během jejich života zásadně proměnila – ať už jde o formu (např. jiný styl zpěvu či kvalitnější nahrávky, nové hudební žánry) nebo o přímý zahraniční vliv.

Ve stejných věkových kategoriích se budeme držet i v následující otázce, totiž zda mladá generace poslouchá jinou hudbu než starší lidé.

U nejmladší kategorie dominuje názor, že tomu tak vskutku je. Pouze sedmina mladých respondentů nemá tento názor a stejný počet respondentů této kategorie nechal otázku nezodpovězenou nebo jim na ní nezáleží. Mladší generace respondentů zastává názor, že hlavní rozdíl je forma poslechu, totiž moderní technologie, které mladým posluchačům dávají zcela jiné možnosti konzumace hudby než starším generacím. Opět dominuje názor, že jde zejména o hudbu zahraničí (ať už ruskou, či západní). Mezi žánry, které mladí zmiňují, vedou rap a hip-hop.

Generace středního věku respondentů se jednomyslně shoduje, že mladší lidé poslouchají jinou hudbu, zahraniční, včetně moderních žánrů (rap, rock, hip hop...). V tom je zajedno s nejstarší generací, která pouze nedokáže pojmenovat druh žánru (např. rap) a udává tak pouze univerzální odpověď – moderní, případně hudbu, jejíž slova nedávají smysl.

„Mládež dnes poslouchá bezvýznamnou a nesmyslnou hudbu.“ (muž z východní vesnice, 57 let)

Dostáváme se ke kategorii tradiční vs. moderní hudba. Vzhledem k tomu, že tyto termíny často v hodnocení mladší či starší generace dominují, je nezbytné zjistit, co si obě skupiny obyvatel pod nimi vlastně představují. Dvě samostatné otázky zjišťovaly, zda dokážou respondenti popsat, co pro ně tyto termíny znamenají. Jelikož v této kapitole byly výpovědi děleny podle věku, bude vhodné to tak ponechat i nyní.

Mladou generaci spojuje to, že o tradiční hudbě mluví s úctou. Pouze čtvrtina mladých respondentů na otázku neodpověděla nebo neví. Pokud byli schopni své představy respondenti nějak konkretizovat, objevovaly se pocity hrdosti na svůj národ či možná inspirace pramenící z tradiční hudby. Tradiční hudba představuje kyrgyzskou kulturu a náhled na život, většinou má hluboký smysl.

Téměř polovina mladých respondentů hodnotí moderní hudbu negativně. Někteří moderní hudbě vytknuli to, že postrádá hlubší smysl a je pouze o lásce, podle jiných se jedná spíš o kopii západní hudby, není ani zdaleka tak hluboká a postrádá smysl. Došlo tak bohužel

spíše k popsání toho, co moderní hudba není než to, co je. Naopak třetině mladých respondentů moderní hudba vyhovuje. Podle nich je snadno zapamatovatelná, noví muzikanti jsou vysoce talentovaní a hudba je celkově kvalitní.

„Většina dnešních písní je pouze o lásce, jsem z toho smutný, jsou to nesmysly.“ (muž ze Sary-Čeleku, 20 let)

Střední generace se shoduje v tom, že tradiční hudba je pro ni důležitá. Bohužel nedochází k jednoznačné definici, pouze k utvrzení v tom, že pro ně znamená velmi mnoho a že se jedná o hudbu s hlubším významem. Může jít i o odkaz na dětství a rodnou vesnici.

Názor na moderní hudbu je taky ve větší či menší shodě. Přesvědčivá většina definuje moderní hudbu tak, že jim nic neříká a že pro ně spíše moc neznamená. Opět se objevují názory, že postrádá smysl a kopíruje hudbu západní. Pouze v jednotkách respondentů se pohybuje názor na to, že moderní hudba není špatná nebo dokonce, že je dobrá.

„Tradiční hudbu mám nejradši, zajímám se o ni, těší mne, cítím se svobodný, pokorný.“ (muž z Oše, 36 let)

Pro nejstarší generaci je pojem tradiční často spojen s hrdostí. Tradiční představuje odkaz a můstek k minulosti, kyrgyzské národní hudební nástroje, srdeční záležitost. Pro někoho je to odkaz na kočovnickou minulost. Objevují se názory, které v evropských očích mohou vyznít lehce pateticky, že jde o národní tradici v krvi.

S překvapivým respektem se vyjadřuje nejstarší generace o moderní hudbě. Polovina nejstarších respondentů ji shledává přinejmenším zajímavou nebo důležitou pro kyrgyzskou kulturu. Zbytek jí nepovažuje za blízkou svému srdci, několik respondentů neodpovědělo.

„Pro mě je tradiční kyrgyzská hudba dědictví, které musíme předávat dál, neměnit a nezapomínat.“ (žena z Karakolu, 58 let)

Resumé. S postupujícím věkem dochází k tomu, že respondenti přikládají změnám probíhajícím v hudbě větší důležitost. I nejmladší generace si uvědomuje, že ke změnám dochází. Ve střední a starší generaci panuje názorová konzistence, která jasně stojí za tradiční hudbou na úkor hudby moderní. O této jednotnosti nelze překvapivě hovořit u mladé generace, která si není jista, jestli stát za hudbou tradiční nebo moderní. Pokud střední a starší generace nějak hodnotí proměny hudby v Kyrgyzstánu, jde spíše o hodnocení negativní. Nejmladší generace dle vlastních slov poslouchá jinou hudbu než starší lidé. Médium, které dominuje konzumaci hudebního obsahu mezi mladou a střední generací je bezkonkurenčně mobilní telefon. Respondenti napříč věkovým spektrem se shodují v tom, že zásadní vliv na moderní hudbu hraje zahraniční vliv. S přibývajícím věkem se množí názor, že moderní

hudba je spíše bez hlubšího smyslu. Překvapivě všechny věkové kategorie hovoří o tradiční hudbě s úctou a respektem. Rovněž překvapující je skutečnost, že polovina respondentů v nejmladší kategorii se o moderní hudbě vyjadřuje negativně. Nejstarší generace hovoří o tradiční hudbě s největší hrdostí. Ale překvapivě většinou nehovoří o moderní hudbě s despektem.

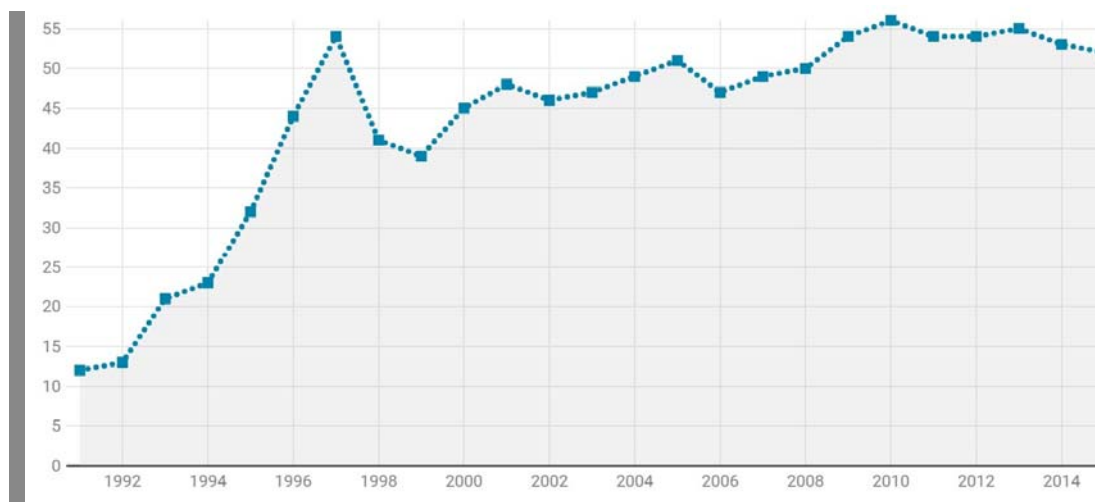
Dostupnost a preferovaná volba hudebního vzdělání v Kyrgyzstánu

Pokud jde o formulování této výzkumné podotázky, liší se od původního záměru, než jaký byl zamýšlen před uskutečněním výzkumu (původní znění otázky *Jaký systém hudebního vzdělání funguje v Kyrgyzstánu?*). Původní záměr směřoval především k faktografickému a kvalitativnímu zachycení formy, struktury a počtu zejména hudebních škol v Kyrgyzstánu. Během výzkumu došlo k posunu směrem ke studiu tradice předávání hudebních dovedností v rodině a obecně k dostupnosti hudebního vzdělání.

Na úvod této kapitoly je dobré zopakovat, k jak markantnímu zvýšení počtu vysokých škol v Kyrgyzstánu v poslední dekádě došlo, což se projevilo ve vysokém počtu lidí s univerzitním vzděláním ve vzorku respondentů tohoto výzkumu. V roce 2019 je v Kyrgyzstánu 64 vysokých škol. Pro porovnání, ve Finsku a v Dánsku, tedy severských zemích, které mají srovnatelný počet obyvatel jako Kyrgyzstán (kolem šesti mil. obyvatel) je 8 a 14 vysokých škol³⁰. Rozmach vysokých škol je však hodnocen jako nekonzistentní a nesystematický. Jakmile školy získají potřebnou státní certifikaci, mohou se samy rozhodnout, zda preferují jako výstupní formu státní diplom, či jejich vlastní diplom/certifikát.

---

³⁰ KANTORO, Aigul. *Does the Large Number of Universities in Kyrgyzstan Reflect the Quality of Higher Education?* Central Asian Bureau for Analytical Reporting [online]. 2019 [cit. 2019-10-26]. Dostupné z: <https://cabar.asia/en/is-the-large-number-of-universities-in-kyrgyzstan-reflect-the-quality-of-higher-education/>

Graf 1 – Vývoj počtu vysokých škol v Kyrgyzstánu od roku 1991 do roku 2015.

Zdroj: https://cabar.asia/en/is-the-large-number-of-universities-in-kyrgyzstan-reflect-the-quality-of-higher-education/#_ftn3

V Kyrgyzstánu je v roce 2019 celkem 32 státních a 32 soukromých vysokých škol, které si management obstarávají zcela samy³¹. Ministerstvo pro vědu a vzdělání kromě systému udělení certifikátů a licencí nemá jiné možnosti, jak regulovat počet vysokých škol. Takový přístup vede k určité dávce nejistoty na trhu práce, jak s diplomy vlastně naložit a jak k nim přistupovat. Podle indexu korupce lidskoprávní mezinárodní organizace Transparency International, která hodnotí země podle množství kritérií, kde na škále od 0 do 100 je 0 vysoce korupční prostředí a 100 je vysoce nekorupční prostředí, stojí Kyrgyzstán v roce 2018 na 132 pozici z celkem 180 států. Kyrgyzstán dosahuje bodové hranice 29, průměr je 43 bodů a Česká republika má například 59 bodů³². V takovém korupčním prostředí je závažnost celé situace přemíry vysokých škol ještě mnohem důležitější a koncepční řešení přímo nutností.

První otázka v kapitole hudebního vzdělání v Kyrgyzstánu se věnuje popsání osobního vztahu respondentů k aktivnímu hraní na hudební nástroj a jejich případné zainteresovanosti do systému hudebního školství. Zhruba polovina respondentů výzkumu aktivně hraje na nějaký hudební nástroj. Nejčastěji jde přitom o komuz, který je následován nástroji, jako jsou housle, klavír, kytara, ale i další národní kyrgyzské nástroje jako čopo-čor nebo brumle. Věk

³¹ Ministry of Justice of the Kyrgyz Republic. (1996). Civil Code of the Kyrgyz Republic. [online]. 2019 [cit. 2019-10-31]. Dostupné z: <http://minjust.gov.kg/ru/content/313>

³² Corruption perceptions index 2018. Transparency International [online]. [cit. 2019-10-31].

Dostupné z:

https://www.transparency.org/cpi2018?gclid=Cj0KCQjwjOrtBRCcARIsAEq4rW79zCDi1aKXG001XAFv7axLc8gRXmpbFRja7fRjxL7zi6Adq6W6veoaAvEGEALw_wcB

či místo pobytu přitom nehraje roli, aktivní hráči jsou zastoupeni ve všech věkových kategoriích.

Přitom pouze třetina z těch, kteří uvedli, že nějaký nástroj ovládají, se této dovednosti naučila ve škole. Různorodost nástrojů, které se tito respondenti naučili ovládat ve škole, je velká a jedná se jak o klasické nástroje, tak o kyrgyzské národní nástroje. Pouze několik jedinců uvedlo, že se této dovednosti naučilo od příbuzných. Zajímavostí je, že šlo o hraní na komuz. Stejný počet respondentů čili jednotky, se této dovednosti naučil jako samoukové. Šlo však vždy o kytaru či bicí, nikoliv o komuz. Zatímco informací o tom, jak ovládat alespoň základy hraní na kytaru či bicí existuje na internetu nepřehledné množství, u komuzu je situace jiná a materiálů je diametrálně méně³³. Otázkou je, zda by po takovém druhu informací byla poptávka, když komuz je silně geograficky orientován na oblast Střední Asie.

Více než třetina respondentů uvedla, že jejich rodiče nebo prarodiče aktivně hrají na hudební nástroje. Nejvíce zastoupen je opět komuz, což jenom dokládá jeho nezastupitelný význam v kyrgyzském prostředí.

Relativní dostupnosti hudebního vzdělání v Kyrgyzstánu se věnují otázky týkající se jak dostupnosti geografické, tak dostupnosti finanční. V současnosti je v Kyrgyzstánu celkem 87 hudebních škol³⁴.

Pokud jde o vzdálenost, odpovědi byly velmi různorodé. Od nejbližších škol vzdálených jeden kilometr, přes tři čtvrtě hodiny až po jeden den cesty. Případný špatný odhad může být způsoben nezájmem o to, kde se případná budova školy nachází. Jen velmi malý podíl respondentů, v řádu jednotek, odpověděl, že hudební školy buď vůbec nemají, nebo že neví, kde se nacházejí. Největší podíl odpovědí, více než polovina, se shodoval v tom, že hudební škola je nedaleko (odpovídá to cca do půl hodiny cesty autem, autobusem nebo pěšky). Jako dalekou či velmi dalekou cestu do hudební školy označuje necelá čtvrtina respondentů.

„Jsem z vesnice a škola je ve městě, musím jít 40 minut pěšky.“ (žena z vesnice u Karakolu, 58 let)

Pokud se zaměříme na možnost případného hudebního vzdělání potomků, uvažuje o něm méně než polovina respondentů starších 18 let. Nejčastější odpověď byla *nemám děti*.

³³ Zatímco při zadání hesla „*jak hrát na komuz*“ v ruském jazyce se ve vyhledávači Google objeví 439 tisíc výsledků a 12 tisíc výsledků při zadání dotazu v anglickém jazyce, při zadání „*jak hrát na kytaru*“ anglicky se zobrazí více než stokrát tolik výsledků, 503 milionů a v ruštině dokonce 803 milionů výsledků.

³⁴ *Komuz teaching methods in formal and informal systems in Kyrgyzstan*. [online] ICH Courier. [cit. 2019-11-03]. ISSN 2092-7959. Dostupné z: <https://ichcourier.ichcap.org/article/komuz-teaching-methods-in-formal-and-informal-systems-in-kyrgyzstan/>

Jasně ne deklarovala pouze zhruba desetina dotázaných. Průměrný měsíční plat v Kyrgyzstánu se v roce 2018 pohyboval kolem 16 500 kyrgyzských somů, což odpovídá sumě zhruba 5 500 Kč. Tradičně nejvíce si člověk vydělá v hlavním městě, kde se celorepublikový průměr zvedá zhruba o čtyři tisíce somů (cca 1300 Kč)³⁵. Otázkou je, do jaké míry je vnímána finanční dostupnost hudebního vzdělání, které se týkala následující otázka:

Hudební vzdělání dětí považujete za:

Velmi drahé = Nemohu si dovolit platit hudební vzdělání svých dětí (např. více než polovina mého měsíčního platu).

Drahé = Kvůli hudebnímu vzdělání svých dětí se musím velmi uskromnit a nemohu si koupit tolik věcí. (např. třetina mého měsíčního platu).

Levné = Zaplatit hudební vzdělání dětem pro mě není problém a na svém měsíčním příjmu to nepocítím. (např. desetina mého platu).

Velmi levné = Hudební vzdělání dětí je v rodinném rozpočtu naprosto zanedbatelná částka.

Necelá třetina kompetentních respondentů nad 18 let, tedy těch, kteří v minulé otázce vyplnili, že mají děti, nechala otázku bez odpovědi. Lze tak soudit, že např. nejsou správci rodinného rozpočtu nebo tuto otázku cíleně či omylem vynechali. Jako *velmi drahé* označili hudební vzdělání pouze zhruba desetina respondentů. O něco málo více se respondenti shodovali v odpovědi *drahé*. Zhruba dvakrát tolik dotazovaných naopak označilo hudební vzdělání za *velmi levné*. Největšího konsenzu bylo dosaženo ve třetí kategorii, totiž *levné*, na kterém se shodla celá třetina respondentů.

Zajímavostí je, že pouze čtvrtina těch, kteří hudební vzdělání považují za *levné* nebo *velmi levné*, pochází z hlavního města, Biškeku.

Poslední otázka v kategorii hudební vzdělání v Kyrgyzstánu se týká formy výuky dětí. Na výběr byla buď státní škola, soukromé hodiny, nehrají na nástroj anebo učím je sám/sama.

Více než třetina respondentů nad 18 let (opět těch, kteří v minulé otázce nevyplnili, že nemají děti), uvedla, že jejich potomci navštěvují státní školu. Naopak zcela marginální se ukázal vliv soukromých hodin, které uvedlo jako formu výuky pouze několik dotazovaných. O něco málo více (zhruba šestina) respondentů učí své děti sami.

³⁵ Average monthly salary (soms). *National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic* [online]. [cit. 2019-10-31]. Dostupné z: <http://www.stat.kg/en/opendata/category/112/>

Závěr

Cílem této studie bylo popsat téma a význam hudby v Kyrgyzstánu a zjistit, jaký má vliv na každodennost Kyrgyzů. Studie se věnovala řadě témat, které s hudbou mohou či nemusí souviset, jako např. národní hrdost, identita, tradice a modernismus, globalizace atd. Na otázky související s těmito tématy se podařilo odpovědět pomocí výzkumné otázky a podotázek, které se tématům hlouběji věnují. Obecně lze říct, že studované téma budilo mezi respondenty a narátory velký zájem.

Má tradiční kyrgyzská hudba zásadní vliv na identitu Kyrgyzů? Přesvědčivá většina tázaných hodnotí pozitivně vliv hudby na svůj život a shodují se v tom, že pro ně zastává nezastupitelné místo v jejich životech. Polovina respondentů přímo spojuje hudbu s pocitem národní hrdosti a hovoří o *mém* národu. Na otázku, zda jsou respondenti více hrdí na Kyrgyzce a Kyrgyzstán při poslechu tradiční kyrgyzské hudby odpověděla drtivá většina respondentů kladně³⁶. Prostřednictvím cenově dostupných moderních technologií je možnost výběru a konzumace hudby jednodušší než kdykoliv dřív. Příkladem může být virální úspěch videoklipů, které jsou zpracovány moderním a kvalitním způsobem, avšak odkazují na tradici a přírodní bohatství Kyrgyzů. Nejčastější způsob, jak hudbu v dnešní době poslouchat, je mobilní telefon. Zhruba polovina respondentů se aktivně věnuje hudbě.

Jako signifikantní věc, která se vybaví respondentům pod pojmem kyrgyzská hudba, je národní hudební nástroj komuz. Suverénně vítězí mezi všemi nástroji a hraje prim pro celou třetinu respondentů.

Většina respondentů preferuje tradiční písně před moderními. Zdá se tedy, že tradiční hudba pro ně neznamena odtazítá. Volba preferovaného jazyka písní rozděluje respondenty na dva víceméně stejně početné tábory. Zatímco jedni písně v ruštině za kyrgyzské ze zásady nepovažují (ačkoliv často sami jako jazyk dotazníku zvolili ruštinu), pro druhé to není problém.

Při snaze o definování tradiční hudby byly odpovědi často abstraktní a nekonkrétní. Mladí respondenti však mluvili o tradiční hudbě s úctou a vkládali jí hluboký smysl a to, že udává náhled na život. Pouze čtvrtina mladých respondentů nevěděla, co pro ně tradiční hudba znamená.

K plnému pochopení problematiky slouží i výzkumné podotázky, které jsou v praktické části studie doplněny dalšími relevantními kapitolami.

---

³⁶ Počet těch, kdo odpověděli na otázku ne nebo nevím, se pohybuje pouze v jednotkách.

Jaké jsou regionální zvláštnosti kyrgyzské hudby? Kyrgyzská hudba se jeví jako překvapivě homogenní celek, kromě ošského regionu na jihu země, kde se značně projevuje uzbecký vliv. Dvě třetiny respondentů se domnívají, že hudba v Kyrgyzstánu není nijak zásadně odlišná dle regionů. Zbylá třetina není schopna sdělit, jaké jsou konkrétní odlišnosti. Pokud dojde ke konsenzu týkající se otázky hudební odlišnosti, je to nejčastěji dialekt, kterým jsou písně zpívány. Na opačné straně názorového spektra stojí idea, že celá středoasijská hudba by se dala brát jako jeden celek.

Dvě třetiny respondentů do 30 let vnímají, že se během jejich života hudba proměnila. Neshodují se ale na tom, jakým směrem se hudba proměnila. Zatímco respondenti ve věku 30–50 let vnímají probíhající změny (na kterých se shodli) jako změny k horšímu. Podobně je na tom i nejstarší generace respondentů. Často se objevují názory, že se tvoří předělávky starých, klasických kyrgyzských písní do nových moderních forem.

Tvoří skupina městského a vesnického obyvatelstva Kyrgyzstánu z etnomuzikologického hlediska homogenní celek? Opět vcelku nejednoznačně vychází odpověď na otázku, jak si stojí městské a venkovské obyvatelstvo. Obyvatelé měst se většinou domnívají, že na vesnicích se poslouchá více tradiční hudba. Stejně tak vesnice jsou dle nich baštou tradiční interpretace kyrgyzských písní. Obyvatelé vesnic se kloní k názoru, že ve městech je více v kurzu hudba zahraniční a tradiční je spíše v jejím stínu. Přitom samotní obyvatelé měst jim dávají za pravdu. Ve městech se také poslouchá větší množství pro Kyrgyzstán nových nepůvodních hudebních žánrů.

Respondenti napříč věkovými kategoriemi se domnívají, že nejmladší generace poslouchá hudbu jinou než starší generace. Prostřední věková kategorie je schopna často i pojmenovat (na rozdíl od nejstarší generace) nové žánry, které jsou mezi mladými oblíbené.

Ačkoliv nejmladší generace přiznává, že poslouchá moderní hudbu, až polovina mladých ji hodnotí negativně. Nejčastěji je moderní hudbě vytýkána absence hlubšího smyslu nebo to, že je pouze o lásce.

Překvapivě tolerantní je nejstarší generace, která sice má tradiční hudbu jako srdeční záležitost, která tvoří můstek k odkazu a historii Kyrgyzstánu, ale o moderní hudbě hovoří s respektem a přiznávají, že hraje důležitou roli v kyrgyzské hudbě.

Dostupnost a preferovaná volba hudebního vzdělání v Kyrgyzstánu. Přibližně polovina respondentů se věnuje hudbě na různé úrovni. Nejčastěji jde o hraní na národní nástroj – komuz, který se třetina respondentů naučila ovládat v hudební škole. Přitom pokud se na nějaký nástroj chtějí naučit respondenti jako samoukové, většinou jde spíše o kytaru, bicí či další běžné hudební nástroje.

Zhruba polovina respondentů se shodla, že hudební školy jsou nedaleko od jejich bydliště (doba strávená na cestě odpovídá cca půl hodině). Co se týče otázky možného hudebního vzdělání potomků či případnou finanční náročnost takového koníčku se výsledky početně omezují na relevantní vzorek, tj. na ty, které mají věk min. 18 let a kteří mají či plánují mít potomky. Finanční náročnost hodnotila třetina výše uvedených respondentů, jako levné (zaplatit hudební vzdělání dětem pro ně není problém a na svém měsíčním příjmu to nepocítí). Nejčastěji voleným či uvažovaným typem škol jsou veřejné hudební školy, na opačné straně nejméně populární jsou soukromé hodiny lektorů.

Na základě komplexního zhodnocení výsledků výzkumu je možné tvrdit, že tradiční kyrgyzská hudba má zásadní vliv na identitu Kyrgyzů.

V závěru dotazníku, ale i v běžné konverzaci či během polostrukturovaných rozhovorů, se autor často setkal s přáním mnoha úspěchů ve výzkumu a s vděčností, že se věnuje tématu kyrgyzské hudby. Potvrdilo se tak, že hudba je způsob komunikace, který více spojuje, než rozděluje. I přes množství moderních vlivů, které se podepisují na tváři Kyrgyzstánu a podobě hudby, si tradiční hudba uchovává místo v každodennosti Kyrgyzů.

Aktivní přístup k hudbě čili provozování hudby a hraní na nějaký nástroj, má své nezastupitelné místo v životě mnoha Kyrgyzů. Na čelní příčce se nepřekvapivě drží legendární nástroj komuz. Jako forma výuky zůstávají na předním místě státní školy. Úplně samoukové se učí téměř výhradně na nástroje, které jsou důvěrně známé i za hranicemi Kyrgyzstánu (kytara, bicí atd.). Geografická dostupnost hudebních škol je respondenty vnímána jako vyhovující. Může to být však způsobeno výběrem lokalit sběru dat výzkumu, ve kterých je dostupnost služeb na lepší úrovni než v odlehlých oblastech. Finanční náročnost hudebního školství byla hodnocena ještě pozitivněji a převládal názor, že je spíše levné.

Na konec studie lze použít citát Lévi-Strausse o hudbě jakožto jedinečném výrazovém prostředku – „*spojuje protichůdné znaky: být zároveň srozumitelný a nepřeložitelný, který dělá z tvůrce bytost podobnou bohům a z hudby samotné nejvyšší mystérium lidských věd, proti němuž tyto vědy bojují a které přitom hlídá klíč jejich pokroku.*“³⁷

³⁷ JUSTOŇ, Zdeněk. *Hudba přírodních národů*. Liberec: Dauphin, 1996. ISBN 80-901842-4-3., s. 15.

Seznam použitých zdrojů

- Average monthly salary (soms)*. [online]. [cit. 2019-10-31] National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic. Dostupné z: <http://www.stat.kg/en/opendata/category/112/>
- BAUMAN, Zygmunt. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta, 1999. Souvislosti (Mladá fronta). ISBN 80-204-0817-7.
- Cambridge Dictionary. In: Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus [online]. © Cambridge University Press [cit. 2019-09-29]. Dostupné z: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/>
- Corruption perceptions index 2018*. [online] Transparency International. [cit. 2019-10-31]. Dostupné z: https://www.transparency.org/cpi2018?gclid=Cj0KCQjwjOrtBRCcARIsAEq4rW79zCDi1aKXG001XAFv7axLc8gRXmpbFRja7fRJxL7zi6Adq6W6veoaAvEGEALw_wcB
- Education and Culture: Dynamic tables*. [online] National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic, 2019. [cit. 2019-10-26]. Dostupné z: <http://www.stat.kg/ru/statistics/obrazovanie/>
- EDWARDS, J. R. International Encyclopedia of Music and Culture: "Music Recommender Systems". The SAGE International Encyclopedia of Music and Culture. (2019) <https://doi.org/10.4135/9781483317731.n497>
- Epic of Manas as national identity of Kyrgyz people*. [online] Intangible Cultural Heritage Courier of Asia and the Pacific. 95 Seohak-ro, Wansan-gu, Jeonju, Jeollabuk-do 55101 Republic of Korea: ICHCAP, (Volume 22) [cit. 2019-10-20]. Dostupné z: <https://ichcourier.ichcap.org/article/epic-of-manas-as-national-identity-of-kyrgyz-people/>
- EXNEROVÁ, Věra. *Islám ve Střední Asii za carské a sovětské vlády: - na příkladu jednoho z center oblasti, Ferganské doliny*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1504-2.
- GELLNER, Ernest André. *Národy a nacionalismus*. [1. vyd.]. Praha: Josef Hříbal, 1993. Poznání (Hříbal). ISBN 80-900892-9-1.
- GERBER, Theodore P. a Hannah S. CHAPMAN. *Russian propaganda isn't as effective as you may think*. The Washington Post [online]. 5. 11. 2019 [cit. 2019-11-06]. Dostupné z: <https://www.washingtonpost.com/politics/2019/09/05/russian-propaganda-isnt-effective-you-may-think/>
- HIRT, Tomáš. Přehled základních tezí modernistického pojetí nacionalismu. *AntropoWeb* 2007(2/3) [cit. 2019-11-13].
- HORÁK, Slavomír. *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1472-4.
- Jak poslouchat hudbu? Naučí vás to online kurz Yaleovy univerzity*. [online] Rádio Wave. 2017 [cit. 2019-11-23]. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/jak-poslouchat-hudbu-nauci-vas-online-kurz-yaleovy-univerzity-5981900>
- JURKOVÁ, Zuzana. *Kapitoly o mimoevropské hudbě*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1996. ISBN 80-7067-598-5.
- KANTORO, Aigul. *Does the Large Number of Universities in Kyrgyzstan Reflect the Quality of Higher Education?* Central Asian Bureau for Analytical Reporting [online]. 2019 [cit. 2019-10-26]. Dostupné z: <https://cabar.asia/en/is-the-large-number-of-universities-in-kyrgyzstan-reflect-the-quality-of-higher-education/>
- KIRMSE, Stefan B. *Youth and Globalization in Central Asia: Everyday Life between Religion, Media, and International Donors (Eigene und Fremde Welten)*. Campus Verlag. English, 2013. ISBN 978-3593398891.

- KOKAISL, Petr a Amirbek USMANOV. *Dějiny Kyrgyzstánu očima pamětníků: 1917-1938*. Praha: Nostalgie, 2012. ISBN 978-80-905365-0-0.
- KOKAISL, Petr et al. *Kyrgyzstán a Kyrgyzové: Kyrgyzstan i kyrgyzy*. V Plzni: Západočeská univerzita, 2008. ISBN 978-80-7043-772-8.
- KOKAISL, Petr. Ujguři – starobylý národ, nebo produkt sovětské národnostní politiky? *Historická sociologie*, 2019, 11.1: 75-91. <https://doi.org/10.14712/23363525.2019.5>
- Komuz teaching methods in formal and informal systems in Kyrgyzstan*. Intangible Cultural Heritage Courier of Asia and the Pacific [online]. 95 Seohak-ro, Wansan-gu, Jeonju, Jeollabuk-do 55101 Republic of Korea: ICHCAP, (Volume 33) ISSN 2092-7959. [cit. 2019-10-20]. Dostupné z: <https://ichcourier.ichcap.org/article/komuz-teaching-methods-in-formal-and-informal-systems-in-kyrgyzstan/>
- KUCHARSKÝ, Jonáš. *O novou hudbu: problematika nacionalistické rétoriky v oficiální hudební kultuře po roce 1948 v textech Antonína Sychry* Brno: Masarykova univerzita, 2014.
- Kyrgyzstan included in top 3 countries with cheapest mobile traffic in world*. [online] © «24.kg» News Agency. 7. 3. 2019 [cit. 2019-11-03]. Dostupné z: https://24.kg/english/111163_Kyrgyzstan_included_in_top_3_countries_with_cheapest_mobile_traffic_in_world/
- Kyrgyzstán: Základní charakteristika teritoria, ekonomický přehled*. Bussinesinfo.cz [online]. Praha: CzechTrade, 2019, 24. 5. 2019. [cit. 2019-10-11]. Dostupné z: <https://www.businessinfo.cz/cs/clanky/kyrgyzstan-zakladni-charakteristika-teritoria-17623.html>.
- Ministry of Justice of the Kyrgyz Republic. (1996). *Civil Code of the Kyrgyz Republic*. [online]. 2019 [cit. 2019-10-31]. Dostupné z: <http://minjust.gov.kg/ru/content/313>
- NOVOTNÝ, Jiří. *Český lid: etnologický časopis: 1946-2000: bibliografie*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2008. ISBN 978-80-87112-13-7.
- PECHÁČEK, S. *Lidová píseň a sborová tvorba*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1830-2.
- PETRUSEK, Miloslav. Společnost jako sociální konstrukce a text. *Teorie vědy/Theory of Science*, 2008, 30.3–4: 5-54. ISSN 1804-6347.
- Stringed instruments*. [online]. Wisco, 2007 [cit. 2019-10-19]. Dostupné z: <https://www.kyrgyzjer.com/en/kg/section27/section253/3207.html>
- The Manas epos*. [online] Bars International. 72000 Sadyrbaev Str, 28a, Bishkek, Kyrgyz Republic: Adicom.kg, 2019 [cit. 2019-10-15]. Dostupné z: <http://bars.kg/the-manas-epos/>
- THOMAS W. I. a THOMAS D. S. *The child in America: Behavior problems and programs*. New York: Knopf, 1928.
- Toktogul Satilganov (1864–1933)*. Kyrgyzmusic.com [online]. Frequency Glide, 2002 [cit. 2019-10-19]. Dostupné z: <http://www.kyrgyzmusic.com/satilganov.html>
- Toktogul Satylganov (1864–1933)*. Kyrgyzjer.com [online]. Wisco, 2007 [cit. 2019-10-19]. Dostupné z: <https://www.kyrgyzjer.com/en/kg/section27/section253/3207.html>
- Two students depict Kyrgyz heritage in animated music video*. AKIpress [online]. [cit. 2019-10-26]. Dostupné z: <https://m.akipress.com/video:816/>